

заручницею свого геополітичного положення, знаходячись на цивілізаційному розломі. Саме це на сучасному етапі змушує українську владу шукати формулу, яка б задовольнила б і Москву, і Брюссель, і Вашингтон. Кожен з цих трьох суб'єктів міжнародних відносин, вплив яких на Україну є найвідчутнішим, закликає Україну не сидіти на двох стільцях, а нарешті визначитись, водночас покращення відносин з одним, веде до погіршення з іншими, при цьому між собою ці три гравці великої світової політики зберігають дружні відносини, жоден з них не прагне жертвувати власними інтересами заради безпеки та цілісності України.

Проблема полягає також в тому, що українці як нація ще не самовизначились як частина Європи, це насамперед пояснюється складним історичним минулим та перебуванням різних частин нашої держави в абсолютно різних політичних організаціях, які були частинами Східної (Російська імперія, СРСР) чи Західної (Австро-Угорщина, Румунія, Чехословаччина, Друга Річ Посполита) цивілізації. Складною та суперечливою є конкуренція між регіонами у процесі формування концептуальних засад сучасної зовнішньої політики України. У США є різні за ментальністю північні та південні штати, у Німеччині досі спостерігаються відмінності між східними та західними землями, а в Італії між північними та південними областями. Але ніхто у цих країнах не протиставляє різні регіони однієї держави, в той час як в Україні напередодні кожних виборів це практикується політичними партіями, що звичайно призводить до внутрішньополітичних протистоянь в середині парламенту та між різними гілками влади. Україні важко вчитись використовувати переваги цивілізаційної різноманітності.

Тому, перед українською владою постає першочергове завдання – вироблення єдиних політичних та духовних цінностей, української історії та культури. Тільки вирішивши ці завдання можна говорити про зростання міжнародного авторитету України та її ідентифікацію як частини Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексієвць М. М. Цивілізаційний аспект еволюції української зовнішньої політики в період незалежності / М. М. Алексієвць, Я. П. Секо // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвць. – Вип. 3. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 11–24.
2. Віднянський С. В. Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.) / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Український історичний журнал. – 2006. – №3. – С. 32–51.
3. Віднянський С. В. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Український історичний журнал. – 2011. – №4. – С. 55–76.
4. Віднянський С. В. Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією / С. В. Віднянський // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвць. – Вип. 6–7. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 24–38.
5. Гевко В. Р. Україна в контексті тенденцій сучасного світового розвитку / В. Р. Гевко // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвць. – Вип. 3. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 78–82.
6. Касьянов Г. В. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії / Г. В. Касьянов. – К.: Наш час, 2008. – 432 с.
7. Макар Ю.І. Зовнішня політика України: наміри та реалії / Ю. І. Макар // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвць. – Вип. 1. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 189–198.
8. Новакова Н. Геополітичний вимір відносин України та ЄС / Н. Новакова // Віче. – №2. – 2011. – С. 4–5.
9. Україна закликає Росію домовитися про участь її флоту у війні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-zaklikae-rosiyu-domovitisya-pro-uchast-yiyi-flotu-u-viini.html>
10. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України: підручник / Л. Д. Чекаленко. – К.: Либідь, 2006. – 712 с.

Прийдун С.

Науковий керівник – доц. Секо Я. П.

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ВІДНОСИН 1938-1940 РР.

У 1938–1940 рр. українське питання знову опинилося в епіцентрі великої європейської політики. Країни-учасниці Першої світової війни наближалися до чергового переділу земель Центральної Європи, а українські землі виступали розмінною монетою їх дипломатичних

інтриг.

Роль українського питання напередодні Другої світової війни у радянсько-німецьких відносинах становить малодосліджену сторінку вітчизняної історії, що пояснюється тривалим періодом бездержавності, заідеологізованістю та заангажованістю радянської історіографії. Зі становленням незалежності України значно зросла актуальність дослідження «білих плям» історії, однією з них є радянсько-німецькі відносини напередодні Другої світової війни. В контексті цих досліджень частково висвітлюються окремі аспекти українського питання напередодні Другої світової війни. Зокрема німецький історик І. Фляйшхауер [15] та український А. Трубайчук [14] у своїх працях аналізують передумови радянсько-німецького зближення у 1939 р. Такі українські дослідники як В. Косик [5], М. Литвин [7], С. Віднянський [1] та Н. Свідерська [10; 11; 12; 13] акцентують увагу саме на ролі українського чинника у радянсько-німецькій співпраці напередодні Другої світової війни.

Ревізії Версальських угод найбільше прагнула переможена Німеччина. У її політиці в українському питанні, особливо з приходом у 1933 р. до влади нацистів, виділяється два аспекти. З одного боку, плани гітлерівців щодо України зумовлювалися поглядами Гітлера, викладеними у «Майн Кампф»: «...ми хочемо призупинити вічний потяг німців на захід Європи і вказати на схід. Велетенська імперія на сході дозріла для загибелі...» [3], – здійснення східної експансії, воєнний розгром і розчленування СРСР, поневолення та колонізація всіх народів, що проживають на схід від Німеччини. З іншого боку, українське питання вважалося зручним засобом дестабілізації внутрішнього життя країн, до яких входили українські території.

Якщо перший аспект відображав концепцію здобуття німцями «життєвого простору» на Сході, то другий – відому тезу німецьких геополітиків про послаблення Росії. Ще в 1897 р. П. Рорбах писав: «Хто володіє Києвом, той має ключі від Росії» [14, с. 28]. Саме цієї точки зору дотримувалось зовнішньополітичне управління НСДАП на чолі з А. Розенбергом: «Протягом найближчого часу утворення південної держави самостійної України стане фактом. Такий союз і утворення спільного кордону перетворюються на державну необхідність для майбутньої німецької політики...» [14, с. 28]. Гучні заяви А. Розенберга, а також тези розділу «Східна орієнтація чи східна політика» «Майн кампф» стали основою для народження блефу про «Велику Україну». Суть якого полягала у пропагуванні ідеї східного походу Німеччини на СРСР з метою відторгнення України. СРСР в 1930-х рр. не становив мілітарної загрози для Західної Європи, але примара комуністичної навали хвилювала її набагато більше відродження сильної Німеччини. Саме на цьому Гітлер починає вибудовувати блеф. Німеччина об'єктивно прагнула зміцнити своє становище в центрі Європи, а не на її сході. Останній у планах Гітлера мав стати господарським придатком Рейху.

Відновлення могутності Німеччини, бачилося Гітлером, шляхом ведення складних дипломатичних комбінацій, у основі яких протиріччя Англії та Франції. Аби вивести Німеччину з міжнародної ізоляції фюрер завдав удару по найслабшому місці Версальської системи – національному питанню. Адже гасло «право націй на самовизначення», яке було концептуальною основою системи облаштування повоєнного світу, для деяких народів не було реалізованим. Новоутворені держави: Чехословаччина, Югославія та Польща були багатонаціональними. Судетським німцям, словакам та українцям-русинам в Чехословаччині, галицьким українцям в Польщі, всупереч міжнародним договорам, не було надано автономії. Це давало змогу Німеччині вимагати перегляду Версальських договорів.

Першою з ким Гітлер «розіграв» національне питання була Чехословаччина. Англія та Франція, бажаючи спрямувати зростаючу міць Рейху проти СРСР, проводили активну політику умиротворення, задовольняючи усі вимоги Німеччини. Гітлер розумів, що відверта агресія проти Чехословаччини призведе до поразки та міжнародної ізоляції Рейху, тому вирішив зробити акцент на ахіллесовій п'яті Чехословаччини – судетському питанню. Мова йшла про підірвання чеської державності з середини, розпалюючи внутрішньополітичні протиріччя в етнічно неоднорідній державі. Все це призвело до чеської кризи, яку вирішила Мюнхенська конференція 29 вересня 1938 р., відторгнувши Судетську область.

«Українська карта» з'явилася в руках Гітлера після успішної Мюнхенської домовленості, за підсумками якої Німеччина отримала значний вплив на відцентровий рух в Чехословаччині.

Щодо карпатських українців, то у німецькій пресі напередодні Мюнхенської конференції з'явилися статті щодо Закарпаття та дискримінації українців в межах Чехословаччини, ненадання русинам-українцям обіцяної автономії, створення політичних угруповань русофільського напрямку, акцент на симпатії Праги до Москви [12, с. 195]. Таким чином, блеф про «Велику Україну» отримував карпатський вектор, який зачіпав інтереси СРСР та Польщі. Отже, вирішення судетського питання мало наслідком актуалізацію українського питання та дозволяло перейти до активної дипломатичної гри з Польщею та СРСР.

Перед Берліном постала дилема: продовжувати спекулювати на інтересах Москви та Варшави чи дозволити окупацію Закарпаття, Польщі чи Угорщині. Вибір було зроблено на користь першого варіанту [12, с. 196].

Рішення Мюнхенської конференції активізували автономістський рух у народів Чехословаччини: Прага надала автономію словакам 6 жовтня та карпатським українцям – 11 жовтня [1, с. 55].

Автономія Карпатської України та національне піднесення українців Галичини, через посилення діяльності ОУН викликали серйозне занепокоєння у Варшаві. Польський уряд 24 жовтня 1938 р. через посла Ліпського звернувся до Ріббентропа з проханням вирішити питання Карпатської України та утворити спільний польсько-угорський кордон. У відповідь рейхсміністр закордонних справ вимагав від поляків Данциг й Західне Помор'я, приєднання Польщі до Антиконтинентського пакту. Але поляки, прагнучи ліквідації Карпатської України, зовсім не бажали такого обміну [12, с. 198]. Не змінив позиції Варшави і Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р., який мав схилити Польщу до узгодження зовнішньої політики з Рейхом. Гостра криза в німецько-польських відносинах остаточно вирішила долю Польщі, адже для походу на Захід Гітлерові потрібні були надійні тили на сході. Вони могли гарантуватись Польщею або СРСР. Тобто погіршення відносин з Варшавою закономірно призводило до активізації німецько-радянських відносин, платформою для конфронтації могло стати українське питання.

Позиція СРСР щодо Карпатської України була стриманою та обережною. Адже вже сам факт існування української держави поза межами СРСР ставив під удар політику та пропаганду Кремля «вирішення національного питання в СРСР» [9, с. 88].

Аналогічні побоювання існували у Варшаві. 19 жовтня 1938 р. радянський представник у Варшаві О. Мерекалов на зустрічі зі своїм колегою Ю. Липським активно обговорювали українську проблему. Липський запевняв, що спільний польсько-угорський кордон є в інтересах СРСР. На що Мерекалов висловив сподівання, що Варшава зможе забезпечити його утворення. Таким чином, побоювання Варшави та Москви перед «українською картою» Німеччини – Карпатської Україною мало продемонструвати спільність державних інтересів СРСР та Польщі у вирішенні українського питання [10, с. 161].

Невизначеність позиції Кремля щодо майбутнього Карпатської України, полягала в наступному: збереження Карпатської України в складі ЧСР унеможливило використання Гітлером українського питання. Але розуміння того, що Гітлер після захоплення Чехії та створення протімецької Карпатської України, наблизить німців до кордонів СРСР, змусило Кремль включитись у дипломатичну гру Гітлера. Карпатська Україна розглядалась Московією як доказ існування в Берліні «українських планів». Німецький посол повідомляв з Москви, що радянський уряд розглядає Карпатську Україну загрозою своєму внутрішньому та зовнішньому становищу як «пункт кристалізації українського руху за незалежність» [15, с. 81].

На користь СРСР зіграла непоступливість поляків у питанні Данцига і Помор'я. Тому Гітлер обережно починає зондування можливого ґрунту для співпраці з СРСР. Вигода Кремля полягала в тому, що участь у переговорах виводила країну з міжнародної ізоляції та дозволяла вирішити питання Карпатської України. 3 осені 1938 р. посилились радянсько-німецькі економічні переговори. Важливе значення в радянсько-німецькому зближенні мала заява Гітлера польському міністру закордонних справ Ю. Беку 5 січня 1939 р. про те, що Німеччина не має політичних планів щодо України, про яку відразу дізнались у Кремлі [2, 310]. Цікавою в цьому плані є доповідь Й. Сталіна на XVIII з'їзді ВКП(б) 10 березня 1939 р. в якій занепокоєння Москви прикривалось глуфом над Карпатською Україною: «комашка, що хоче прилучити до себе слона» [4, с. 423]. Й. Сталін говорив, що Англія, Франція і Америка дуже

зацікавлені в тому, щоб Гітлер пішов війною проти СРСР, зокрема тепер, коли має в руках Карпатську Україну. «Виглядає, – говорив Сталін, – що цей підозрілий шум мав своєю метою збудити гнів СРСР проти Німеччини, затруїти атмосферу і спровокувати конфлікт з Німеччиною без наявних на те причин» [4, с. 423].

Такі заяви кремлівського вождя отримали відгук у Берліні. 12 березня Гітлер повідомив угорського посла, про згоду Німеччини на угорську окупацію Карпатської України. Здавалось фюрер задовольняв потреби Варшави, але цей жест був зроблений не їй, а – Москві, і мав сприяти зближенню Німеччини та СРСР.

Доля Карпатської України була вирішена, угорські війська 13 березня розпочали вторгнення. Як не дивно, маленька українська держава не пішла чеським шляхом, і чинила запеклий опір хортистам. Більше того уряд республіки на чолі з А. Волошином проголошує незалежність Карпатської України. Але це не входило в плани ні Гітлера, ні Сталіна. Карпатська Україна у контексті німецько-радянських відносин була предметом торгу та кроком, Німеччини щодо зближення з СРСР. Зі свого боку Москви після окупації Чехії, утрималась від різких заяв [9, с. 93].

Ліквідація Карпатської України слугувала своєрідним індикатором політики нацистської Німеччини в українському питанні. В газеті ОУН «Українське слово» від 18 червня 1939 р. зазначалося: «Ми самі добре знаємо, що нам належить, хто наш ворог і що ми можемо виграти чи втратити. Ми ніколи не виношували ідею, що зможемо отримати якийсь подарунок від Гітлера...» [8, с. 340].

Таким чином, «українська карта» в руках керівництва Рейху стала потужним важелем впливу на Москву, за допомогою якого було закладено підґрунтя майбутньої співпраці з СРСР.

З вирішенням долі Карпатської України, було вирішено долю Польщі, агресія проти якої у формі плану «Вайс» була затверджена 11 квітня 1939 р. Проте для підтримки німецьких планів потрібна була чітка позиція СРСР, який посилив свої політичні позиції в Європі. Перспектива світової війни була прийнятною для Сталіна, адже дозволяла реалізувати ідеї світової пролетарської революції. Англія та Франція, не визнаючи територіальних претензій СРСР на східні райони Польщі та держави Прибалтики, підписуючи договори з Німеччиною та затягуючи переговори з СРСР, зробили союз Сталіна з Заходом неможливим [13, с. 62].

За таких обставин Гітлер знову використовує «українську карту», в ході війни проти Польщі. Планувалось повстання в тилу польських військ українськими націоналістами. Розвиваючи українську проблему в Польщі, Гітлер хотів схилити Сталіна на свій бік. Активізація ОУН та формування дружин українських націоналістів А. Мельником викликали неабияке занепокоєння Кремля. Блеф про «Велику Україну» отримувал галицький вектор. Потенційний розгром Польщі Німеччиною, створював загрозу для СРСР. Через Прибалтику Німеччина загрожувала Ленінграду, а співпраця ОУН з Абвером робила можливим ідею створення в Галичині української держави під протекторатом Німеччини, як майбутнього плацдарму для агресії на схід [13, с. 38].

Сталін усвідомлював, що набагато вигіднішим є союз з Німеччиною. Важливим кроком на шляху зближення СРСР і Німеччини була відставка 3 травня 1939 р. прихильника системи колективної безпеки наркома закордонних справ М. Литвинова, та призначення В. Молотова [2, с. 320].

Радянсько-німецьке зближення отримало юридичне оформлення в Пакті про ненапад, 23 серпня 1939 р. та додатковому таємному протоколі про розмежування сфер впливу. Важливим чинником, який змусив Сталіна піти на союз з Німеччиною було українське питання, адже за таємним протоколом він отримувал всі етнічні українські землі, крім Закарпаття, що унеможлиблювало відторгнення України від СРСР.

Радянсько-німецький пакт надавав більше можливостей для придушення українського самостійницького руху, ніж можливі угоди з Лондоном та Парижем. У випадку створення системи колективної безпеки з Заходом, дії радянських спецслужб зустрічали б протидію не лише польського, але і британського та французького урядів. Договір з Німеччиною навпаки давав Сталіну карт-бланш для будь-яких рішень та дій на західноукраїнських землях [8, с. 341].

Пакт Молотова-Ріббентропа остаточно розв'язав руки Гітлеру, адже крім поділу сфер впливу в Європі, Німеччина забезпечувалась постачанням продовольства та сировини.

Реалізуючи план «Вайс» Гітлер розпочав 1 вересня 1939 р. вторгнення в Польщу. Це був початок Другої світової війни.

Незважаючи на успіх польської кампанії, Сталін зайняв вичікувальну позицію. Німеччині було дуже важливо аби СРСР вступив у війну саме після оголошення війни Англією та Францією. Але Кремль продовжував мовчати, усвідомлюючи прагнення Гітлера перекласти провину за початок війни на СРСР. Уже 9 вересня, у відповідь на чергову заяву Берліна про пришвидшення вступу у війну, Молотов заявив, що радянський уряд захоплений зненацька швидким успіхом німецьких військ, тому Червона армія ще не готова [7, с. 10].

За таких умов Гітлер знову активізує «українську карту». Німецька дипломатія натякала, що у разі відмови СРСР вступити у Західну Україну, там може виникнути нове державне утворення. Ще наприкінці серпня 1939 р. відбувається зустріч лідера ОУН А. Мельника з шефом Абверу адміралом Канарісом. А вже 10 вересня штаб групи «Південь» отримав листівку для розповсюдження серед українців, у якій декларувалось намір нацистів утворити на західноукраїнських землях незалежну Україну. Більше того, 12 вересня у штабі генерала Кейтеля відбулася розширена нарада Гітлера за участю Ріббентропа і вищого генералітету, на якій розглядалась можливість утворення Української держави [5, с. 74].

Реакція Москви була блискавичною – 14 вересня Кремль повідомляв німецьку сторону про готовність Червоної армії до бойових дій. Але Сталін висловив думку, що СРСР «взьме під контроль українське та білоруське населення у зв'язку з розвалом Польщі» [7, с. 13]. Така заява зустріла рішучий протест німецької сторони. Тому було досягнуто компромісного обґрунтування вступу СРСР в Польщу: «відновити в Польщі порядок та спокій, порушені розпадом Польської держави і допомогти населенню Польщі перебудувати умови свого державного існування» [7, с. 14]. Як наслідок, 17 вересня 1939 р. Червона армія перетнула кордон з Польщею, СРСР вступив у Другу світову війну.

Таким чином, Гітлер спекуюючи на українській проблематиці добився тісного союзу з СРСР, і втягнув його в четвертий поділ Польщі. Блефуючи про Українську державу в Галичині та заграючи з українськими націоналістами, Гітлер так тиснув на СРСР. Але фірер не враховував, що новий союзник після вступу у Польщу 1939 р. зібрав майже всі українські землі, поступово перехопив блеф про «Велику Україну», і починав використовувати його на свою користь. Таке віддавання території України СРСР лише свідчить, що «українська карта» у радянсько-німецьких відносинах була лише приводом для діалогу, яку активно розігрувала німецька сторона.

У 1940 р., коли Гітлер був заклопотаний війною на Заході, несподівано українське питання актуалізувалось радянською стороною. 23 червня 1940 р. В. Молотов повідомив німецькому послу В. Шуленбургу, про рішення уряду СРСР по бессарабському питанню. Мова йшла про Бессарабію та Буковину, які знаходились під владою Румунії. Молотов акцентував увагу на скрутному становищі українців в Румунії. Після консультацій з Гітлером, Ріббентроп дозволив приєднання Бессарабії, залишаючи Буковину Румунії. Це обґрунтовувалось тим, що Буковина ніколи не належала навіть царській Росії. Молотов у відповідь заявив, що Буковина остання частина єдиної України, тому радянська сторона вимагає вирішення буковинського питання одночасно з бессарабським [14, с. 45–49].

Заява радянського наркома нагадувала заяву Гітлера 1938 р. в Мюнхені про Судетленд. Сталін проігнорував демарш Ріббентропа, і 28 червня 1940 р. Румунії було поставлено чотириденний ультиматум про передачу СРСР Бессарабії та Північної Буковини. Румунія змушена була його прийняти. Таким чином, бессарабсько-буковинське питання стало серйозним каменем спотикання у радянсько-німецьких відносинах. Обидва диктатори зрозуміли, що війна між ними неминуча. Сталін намагався перед майбутньою війною захопити усі українські землі, аби унеможливити ідею Української держави поза межами СРСР. Це було зроблено в червні 1940 р. Лише Закарпаття залишилось у складі Угорщини.

Таким чином, українське питання напередодні Другої світової війни значно актуалізувалось. Блеф про «Велику Україну» та загравання з ОУН дозволило Німеччині тиснути одночасно на Польщу і на СРСР, схилиючи їх до співпраці. Карпатська Україна є яскравим прикладом демагогічності ідеї «Великої України», українська карта була зручним козирем у різноманітних дипломатичних інтригах Гітлера. Саме український чинник мав

ключове значення для реалізації німецько-радянського пакту, після вступу СРСР у Польщу Гітлер остаточно відмовляється від пропаганди «Великої України». Адже набагато вигіднішим для Німеччини був союз з потужною, індустріалізованою, визнаною міжнародною спільнотою державою, аніж з українським напівколоніальним державним утворенням. Але поступово ідею «Великої України» перехоплює СРСР, що яскраво проявилось в червні 1940 р., під час приєднання Бессарабії та Буковини.

Отже, українське питання було одним з ключових у радянсько-німецьких відносинах 1938–1940 рр. На різних етапах радянсько-німецького діалогу 1938–1940 р. українська проблематика була не лише приводом для конфронтації, але і стимулом зближення. Проводячи складні дипломатичні комбінації Гітлер і Сталін використовували «українську карту» для реалізації своїх цілей. Переможцем вийшов Сталін, який зібрав усі українські землі, і остаточно припинив спекуляцію українським питанням, яке після перемоги у війні ставало внутрішньою проблемою СРСР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Віднянський С. В. Українське питання в зовнішньополітичних концепціях Чехословаччини (1918–1989 рр.) / Степан Васильович Віднянський // Український історичний журнал. – 1997. – №1. – С. 43–61
2. Гетьманчук М. П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) / Микола Петрович Гетьманчук. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – 432 с.
3. Гітлер Адольф Mein Kampf [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://economics.kiev.ua/index.php?id=223&view=article>
4. Из Отчетного доклада Центрального Комитета ВКП (б) XVIII съезду ВКП (б) / Год кризиса 1938–1939: Документы и материалы. – М.: Политиздат, 1990. – 555 с.
5. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик. – Львів: НТШ, 1993. – 685 с.
6. Левітас Ф. Друга світова війна: український вимір / Фелікс Левітас. – К.: Наш час, 2012. – 272 с.
7. Литвин М. Сталін і Західна Україна 1939–1941 рр. / М. Литвин, К. Науменко. – К, 2010. – 80 с.
8. Національне питання в Україні ХХ – на початку ХХІ ст.: історичні нариси / [ред. Рада: В. М. Литвин, Г. В. Боряк, В. М. Даниленко та ін.; відп. ред. В. А. Смолій]. – К.: Ніка-Центр, 2012 – 592 с.
9. Прокоп М. Україна і українська політика Москви / М. Прокоп. – Мюнхен: Видавництво «Сучасна Україна», 1956. – 176 с.
10. Свідерська Н. Радянський союз у дипломатичній інтризі навколо карпатської України / Н. Свідерська // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. — Серія: Історія. – Вип. 12. –Тернопіль, 2001. – С. 12–126.
11. Свідерська Н. Український чинник у німецько-радянському зближенні навесні 1939 р. / Н. Свідерська // Мандрівець. – 1999. – № 5. –С. 41–44.
12. Свідерська Н. Українське питання в планах Німеччини після мюнхенського періоду / Н. Свідерська // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: Історія. – Вип. 11. – Тернопіль, 2000. – С. 195–203.
13. Свідерська Н. Українське питання у контексті міжнародної політичної кризи весни 1939 року / Н. Свідерська // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. –Серія: Історія. – Вип. IX. – Тернопіль, 1999. – С. 62-69.
14. Трубайчук А. 1939 год. К истории советско-германского уговора / А. Трубайчук. – К.: Асоциация историков «Истина», 1994. – 138 с.
15. Фляйшхауер И. Пакт. Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии 1938–1939 / И. Фляйшхауер. – М.: Прогресс, 1990. – 480 с.

Ткаченко І.

Науковий керівник – доц. Старка В. В.

ПЕРІОДИЧНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ВИДАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Міжвоєнний період – особлива сторінка розвитку українських земель. Незважаючи на світові війни, революції, економічні проблеми та низький рівень соціально життя населення, не занепадала в той час культура. Великий вплив на цей процес мали літературні та періодичні видання, які виходили на західноукраїнських землях. Саме вони часто ставали засобом, який не лише інформував українців про ті чи інші події, але й об'єднував, піднімав на боротьбу за